

YALMAVUZ NEDEN ÖFKELENDİ?*

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Fatoş YALÇINKAYA**

Geliş Tarihi: 23.11.2019

Kabul Tarihi: 17.01.2020

Öz

Masal, onu yaratan toplumun kültürel kodlarını barındıran bir türdür. Farklılaşan ve değişen şartlara rağmen Türk dünyası masalları birçok ortak unsur barındırmaktadır. "Yalmavuz" bu ortak unsurlardan biridir. Türk dünyası masalları içinde ortak olan bu unsur genellikle "Yedi Başlı Dev" motifi şeklinde masallarda varlığını devam ettirmiştir. Kökeni mitik döneme dayanan Yalmavuz, masallarda dev anası şeklinde yaşamaya devam etmiştir.

Yalmavuz genellikle yedi başlı, yaşlı ve çirkin bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Masallarda kahraman yola çıkar, yolda ateşi söner ya da söndürülür. Ateşi aramaya çıkarken Yalmavuz'a rastlar. Yalmavuz ona ateş verir. Karşılığında onun pişirdiği bütün yemekleri yer. Masal kahramanı ile Yalmavuz dövüşür, Yalmavuz yer altına kaçır. Kahraman yer altına iner ve Yalmavuz'u öldürür. Ateşin kaybedilmesi Türk dünyası masallarının ortak motiflerinden biridir. Türk mitik tasavvurunda yaratılan her varlığın bir iyisi vardır. Masallarda ateşin Yalmavuz'un elinde olması onun ateşin koruyucu iyisi olduğunu gösterir. Yalmavuz bütün anlatılarda kadın olarak tasvir edilmiştir. Kökeni anaerik döneme dayanan Yalmavuz, ateşin koruyucusu olan bir kadın iyedir. Türk mitik tasavvurundaki iyelerin genel özelliği koruyucu olmalarıdır. Fakat kendilerine gerekli özen gösterilmediği zaman öfkelenip insanları cezalandırabilmektedirler. "Umay Ana" kadın ve çocukların koruyucu iyesidir. Genellikle Umay Ana koruyucu iye olarak kalmıştır. Bazı kadın iyeler ise kötüye evrilmiştir. Yalmavuz kötüye evirilen iyelerden biridir.

Bu çalışmada "Ateşin koruyucu iyisi olan Yalmavuz neden masallarda demonik bir varlık olarak yer almıştır, Türk dünyası masallarından hareketle Yalmavuz demonik bir varlık mı yoksa kendisine gerekli saygı gösterilmediği için öfkelenen ve cezalandıran bir iye midir?" sorularına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Masal, Yalmavuz, Ateş, İye.

WHY WAS YALMAVUZ FURIOUS?

Abstract

Fairy tale is a species that contains the cultural codes of the society that created it. In spite of the changing conditions, the Turkish world tales contain many common elements. Yalmavuz is one of these common elements. This element, which is common to the fairy tales of the Turkish world, continued to exist in fairy tales in the form of the "Seven Headed Giant" motif. Yalmavuz, whose origin dates back to the mythic period, continued to live in the fairy tales as the mother of the giant.

Yalmavuz is usually portrayed as an ugly, old woman with seven heads. In fairy tales, the hero sets out, his fire goes out or extinguished. Tales hero walking for to find the fire come acrossing to Yalmavuz. Yalmavuz gives the hero fire. In return, she eats all the food she cooks. Yalmavuz fights with the hero of the fairy tale, Yalmavuz escapes

* "Yalmavuz Neden Öfkeleni?" adlı makale 26-29 Ekim 2019 İzmir Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., e-posta: fatos-ycinkaya@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-8864-1608

to underground. The hero goes underground and kills Yalmavuz. The disappearance of fire one of the common motifs of fairy tales of the Turkish world. Every creature created in Turkish mythic imagination has the power to hold a certain power. The fact that Yalmavuz had the fire in the tales shows that he was the protector of the fire. Yalmavuz is described as a woman in all narratives. Yalmavuz, whose origin dates back to the matriarchal period, was a woman who is the guardian of fire. The general characteristics of the special characters in Turkish mythic imagination are that they are protective. But when they are not given due care, they get angry and punish people. Umay Anne is the protective character of women and children. Usually Umay Ana remained the protective character. Some female characters have been turned into a bad character. Yalmavuz is one of the characters that turns bad.

In this study, "Yalmavuz, who is the protector of fever, why has been included in the fairy tales as a demonic entity, Is Yalmavuz a demonic being based on the Turkish World tales or for not being respected to him, furious and punishing?" answers to these questions will be sought.

Keywords: Turkish, Fairy Tale, Yalmavuz, Fire, Special Strong Character.

Giriş

Türkler, oldukça zengin bir kültür geleneğine sahiptir. Her çağda üretmeyi, ürettiğini gelecek nesle aktarmayı başarmış bir toplumdur. Sözlü aktarıma önem veren Türkler, geçmişle gelecek arasında bağ kuran, nesilden nesile kültür aktarımı yapan halk bilgisi ürünleri yaratmışlardır. Bu ürünler kendi içinde, açık veya gizli birçok mesaj barındırır. Mesajların anlaşılması ve şifrelerinin çözülmesi kültürel kodların doğru okunmasıyla mümkün olur. Tarih boyunca geniş coğrafyalara yayılmış, birçok devlet kurmuş, farklı din ve inançlara mensup olmuş Türklerin masalları da Türk kültürünün kodlarını içinde barındırır. Türk dünyası masallarında bazı motifler oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. "Yedi Başlı Yalmavuz" bu motiflerden biridir. Bu çalışmada Yalmavuz'un kökeni, özellikleri, değişim ve dönüşüm süreci Türk dünyası masallarından hareketle ele alınıp incelenmiştir.

1. Türk Dünyası Masallarındaki "Yalmavuz" Motifinin Mitik Kökeni

Türklerin önemli kültür hazinelerinden olan masallar, zengin mitolojik motifler ihtiva eder. Bu masalların bazıları sonraki tarihî devirler içinde meydana gelmelerine rağmen mitlerin izlerini taşır. Bu mitolojik inançlar ve bunları barındıran sanatsal ürünler toplumların geçmişten geleceğe taşıdıkları kültürel kodlarını barındırmaları bakımından son derece değerlidir.¹

Mitolojiler toplumların kültürel değerlerini barındıran bir bilimdir. Geçmişten günümüze sosyal hayatımızın içinde mitolojilerden geçen karakterler, isimler, yer adları, canavarlar hem gerçek anlamlarıyla hem de benzetmeler ile edebiyat, müzik, sinema, resim gibi sanat dallarının birçoğunda kendini göstermiştir (Yayan, 2017: 103).

Mit, olayların öykülenmiş biçimidir; bu öyküler belli bir kutsallık içerir ve bu kutsal iletişim birtakım sembollerle anlatılır (Cohen, 2010: 161). Yalmavuz yedi başlı bir devdir. Gerçek hayatta olması mümkün olmayan bu dev, mitik dönemdeki kutsal dışı iyedir (Yayan, 2017: 103). Mitik düşünce ve inançlar her dönemde değişip dönüşerek zamanın şartlarına uyum sağlayarak birçok sanatsal ürün içinde yaşamaya devam etmiştir. Masallar, bu sanatsal ürünlerin başında gelir. Masallar mitik döneme ait birçok mitolojik inançla doludurlar. Bunlardan biri de Yalmavuz'dur.

¹ Mitik dönemin sona ermesinden sonra birbirinden ayrılan türler arasında zaman zaman geçişler olduğu tespit edilmiştir (Ekici, 2005: 225-229).

“Yalmavuz” kelimesi Moğollarda “Mañgus”, Buryatlarda “Mañgidhay”, Sarı Uygurlarda “Mañges”, Uygurlarda “Yalmavuz”, Özbeklerde “Yalmagız/Yalmovız”, Kazaklarda “Calmavız”, Kırgızlarda “Celmağuz”, Tatarlarda “Yalmavız”, Başkırlarda “Yelmavız”, Nogaylarda “Yelmavız” şeklinde söylenmektedir. Moğollarda “Mañgus”, kötü ruh, insan yiyen dev, olağanüstü güçlere sahip herhangi bir dev, sihirbaz ve büyücüdür (İnayet, 2007: 14-16).

Yalmavuz köken olarak iye kültüyle bağlantılı olan bir varlıktır. Fuzuli Bayat bazı iyelerin zaman içinde kötü veya kara iye kategorisine girip demonik birer varlığa dönüşme şeklinin Türk mitolojisinde yaygın bir özellik olduğunu söyler. Demonik varlıklar, Mitolojik Ana kültür ile Tanrı kültürü arasında geçiş merhalesini oluşturmaktadır. Doğa güçleriyle bağlantılı olan demonik varlık ve karakterler zamanla antropomorflaştırılmış ve dinî sistemlerin etkisiyle yeni bir şekil almıştır. Demonoloji, yalnız yer altı dünyasının ruhlarını değil, yer üstü âleminin kimi korkunç, kimi öldürücü, kimi hızlı don değiştiren varlıkları kapsayan kategoridir (2012: 277- 278).

Türk mitolojik inanç sistemi içinde yer alan, köken itibariyle iye olan ejderha ve dev Türk dünyası masallarında demonik varlıklara dönüştürülmüştür. Ejderhalar ve devler insanlara zarar veren olağanüstü düşman olarak masallarda yer almıştır. Yalmavuz da bu olağanüstü düşmanlardan biridir. Yalmavuz bazı masalarda dev olarak geçer. Alimcan İnayet, Yalmavuz ve dev arasında yakın bir ilişki olduğunu söyler. Dev ve Yalmavuz aynı aileye mensupturlar. Dinsel açıdan bakılınca devler Tanrıların rakipleri ya da hizmetçileridirler. Yalmavuz tıpkı dev gibi ilahi yönü olan bir varlıktır (2007: 60- 64). Peygamber Enok’un Kitabı’nda devlerin nasıl dünyaya geldiği şu şekilde anlatılmıştır:

İnsanoğullarının güzel ve alımlı kızları olur. Melekler, göklerin çocukları, onları görünce onlara âşık olurlar. Toplam iki yüz melek Hermon Dağı’na inip âşık oldukları kızlarla evlenirler. Kadınlar hamile kalır ve boyları 135 metre olan devleri doğururlar. Bu devler dünyadaki bütün yiyecekleri, yaban hayvanlarını, sürüngenleri, balıkları, kuşları ve insanları yemeye başlarlar. Tanrı, meleklere size eş vermedim çünkü sizin yeriniz göklerde. Siz dünyadaki kadınlarla birlikte olup kendinizi kirlettiniz. Siz ruhtan ve etten olma devleri dünyaya getirdiniz. Onlara kötü ruh denecek ve mekânları dünya olacak. İnsanlardan ve Gözcüler’den oldukları için onların bedenleri kötü ruhlara hizmet edecek. Devlerin ruhları dünyaya zulüm, savaş ve bela getirecektir (2018: 32-44). Enok’un kitabında devlerin kutsal varlıklar olduğu anlatılmaktadır. Enok’un devleriyle benzerlik gösteren varlıklardan biri Türk dünyası anlatmalarında yer alan Yalmavuz adlı devdir. Yalmavuz da tıpkı Enok’un devleri gibi doymak bilmeyen bir varlıktır. Bazı Uygur masallarında Yalmavuz; her şeyi kasıp kavuran, süpürüp yutan, yiyip bitiren, kasırğa şeklinde ortaya çıkan bir ejderha olarak görülür (İnayet, 2007: 54- 55).

Mitik dönemdeki mitolojik düşünce, bu devrin sona ermesiyle ortadan kalkmamıştır. Yeni zamanda yeni formlara bürünerek toplumun yaratmış olduğu her üründe varlığını devam ettirmiştir. Yaşar Çoruhlu’nun da belirttiği gibi mitosları sanat eserlerinden ayırmak mümkün değildir. Söz konusu mitosları yaratan toplum, onları sürekli olarak gelecek nesillere aktarır. Zaman zaman bunlar ikinci plana itilse de bütün sanat eserleri geçmişten süzülüp gelen mitolojik değerleri yansıtır. Bir toplumun sanatını geri planda besleyen bir temel yapı her zaman söz konusudur. Günümüzde mitolojinin kapsamı hayli genişlemiştir. Destanlar, masallar, romanlar ve hatta insanların günümüze kadar geçirmiş olduğu yaşantıları mitolojinin konusu olmuştur çünkü tüm bunların içinde mitlerin yansımaları ya da başkalaşmış biçimleri mevcuttur (2002: 12-13). Yalmavuz kökeni mitik döneme dayanan kutsal iyedir. Ejderha ve dev arasındaki geçiş döneminde yer alır. Anlatılardan hareketle ateşin koruyucu iyisi olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Türk dünyası masallarında sihir ve büyü yapabilen cadiya en sonunda ise kötülük yapan normal

yaşlı bir kadına dönüşerek masalarda yaşamaya devam etmiştir. Köken itibariyle “Mitolojik Ana Kompleksi”yle bağlantılıdır.

Yalmavuz yer altında ve orta dünyada yaşayan bir varlıktır. Ejderha ve dev olarak anlatıldığı masalarda yeryüzü, mağara, kuyu, Kaf Dağı, yer altı vb. yerlerde yaşar. Cadı ve ihtiyar kadın olarak anlatıldığı masalarda ise insanlarla içi içe yaşar.

Alimcan İneyet’e göre Yalmavuz’un, anaerkil dönemde yaşamış önemli bir Tanrıça veya savaşçı kadın olması ve daha sonraki tarihi süreçte kötülenerek canavara, cine, şeytana veya deve dönüştürülmüş olması muhtemeldir (2007: 21- 22). “Zirek” adlı Uygur masasında (Yalçinkaya, 2018: 1853-1865), Yalmavuz körlüğü iyileştiren ilacın olduğu yeri söyler. Tatar masallarındaki “Ubırlı Kocakarı” da Yalmavuz’a benzer. Muhtemelen aynı kökenden gelmişlerdir.

“Ubırlı Karçık” Türk ve dünya mitolojilerinde görülen kötü ruhlardan birisidir. Ubır, Upir, Obur, Vupar ve Meçkey adlarıyla bilinmektedir. Tatar masalarında “Ubır”, “Ubırlı Kocakarı” olarak adlandırılmaktadır. Tatar masallarındaki Ubırlı Kocakarı “Calmavız” ile aynı özelliklere sahiptir. Ubırlı Kocakarı masal kahramanının karşısına yaşlı bir kadın olarak çıkmaktadır. “Tanbatır” masalındaki Ubırlı Kocakarı hastalıkları tedavi eden bir tip olarak masalda yer alır (Gültekin, 2013: 365-366). Yalmavuz da bazı hastalıkları tedavi eden ilaçlara sahiptir. Bu yönüyle de birbirlerine benzerler.

“Ebulkasım” adlı Özbek masasında Ebulkasım, Yalmavuz’u yakalar. Yalmavuz’a kızı yutturur ve geri çıkarır. Kız eski haline geri döner. Yalmavuz, Ebulkasım’ı da yutar ve çıkarır. Ebulkasım da iyileşir (Fedakâr, 2011:405-410). “Ercelalcan” adlı Özbek masasında Ercelalcan Yalmağız’ı yakalar. Yalmağız’a sırasıyla kör ve topal olan arkadaşlarını yutturur ve geri çıkarır. Yalmağız’ın çıkardığı kör ve topal insanlar iyileşir. Kızı yutar ve çıkarır. Ercelalcan’ı da yutup çıkarır. Böylece herkes iyileşir (Baydemir, 2013: 771- 776). “Eygeli Batır” adlı Tatar masasında Ubırlı Kocakarı kızın kanını emer. Eygeli Batır kocakarıyı yakalar. Ubırlı Kocakarı elleri ve ayakları olmayan kör oğlanı ve kızı yutup çıkarır. Herkes iyileşir (Gültekin, 2013: 545-556). Sonuç olarak Yalmavuz köken itibariyle koruyucu bir iyedir. İnsanları iyileştiren ilaçların onun elinde bulunması, hasta ve sakat insanları yutup çıkarınca eskisinden daha iyi halde olmaları da Yalmavuz’un olağanüstü bir varlık olduğunun kanıtıdır.

2. Yalmavuz’un Ateş, Ocak ve Aile ile Olan İlişkisi

İnsan hayatının vazgeçilmez unsuru olan ateş; görüntüsü, yakıcı ve yok edici yönüyle insanda merak, korku ve sakınma duygusu yaratmıştır. Türk mitik düşüncesine göre ateş ya Tanrılardan alınmış ya da bizzat Tanrılar tarafından insanlara verilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de ateşin yaratılmasıyla ilgili iki sûrenin bulunması, ateşin Allah’ın nuru olduğuna delalet eder. Ocakta meleklerin yaşadığı, bu yüzden de cin ve şeytanların ateşe yaklaşmadığı inancı ateşin kutsallığını devam ettirmiştir. Bu kutsal korumak için insanlar ateşi söndürmemeye çalışmışlardır. Ateş canlı olarak tasavvur edilmiş, onun bir ruhu olduğuna inanılmıştır. Ateş iyeleri kendilerine gereken özen gösterildiği zaman insanları her türlü tehlikeden korur. Bu sebepten ateş, kutsal sayılmıştır (Yalçinkaya, 2015: 1169-1184). Ateş bir kült haline gelmiş ve anlatılarda yer almıştır. Ateşin koruyuculuk vasfı da vardır. O, aileyi koruyan, soyun devamını sağlayan yaşamın ve zenginliğin kaynağıdır. Bu yüzden korunmalı, söndürülmemelidir. Onu korumakla görevli olan her kimse bu görevi layıkıyla yapmalıdır.

Altay Türklerinin inancına göre her Altay Türk’ünün hayatında en anlamlı ve en değerli şey, onun doğup büyüdüğü evi, ateşi ve ocağıdır. Çünkü evin ocağı, evde yakılan ateş, Altay ailesinin asıl unsurudur. Ateşin etrafında toplanan ailenin mutluluğunun, bu ateşin alevlerinden çocuğa geçeceği düşünülür. Ateş ve ocak bütün Türklerde olduğu gibi Altay

geleneksel yurdunun da tam merkezinde yer alır. Radloff'a göre Altay yurtlarının tertip ve iç taksimatı, her yerde aynıdır. Yurdun ortasında ocak ile büyük bir üçayak ve bunun üzerinde de kazan bulunur. Burada bütün gün hiç kesilmeden ateş yanar (Dilek,2007: 35; Radloff, 1994: 25)

Ateşin ocak ve aile ile yakın bir ilişki vardır. Ateşin sönmesi ocağın sönmesi ve ailenin yok olması anlamına gelmektedir. Ateşin bir iyesi vardır. Bu iye Yalmavuz'dur. Ateş kendisine gerekli özen gösterilmediği zaman söner ve ateşin sahibi bu duruma kızar. Öfkelenen iye insanı cezalandırır. Ateşin sönmesi ailenin ve toplumun yok olması anlamına gelir. Ateşi söndüren ya da kaybeden kişi bunun bedelini ödemelidir. Ateşin sahibi uykusundan uyandırılmıştır. Ateşi söndüren artık bir günahkârdır. Suçunun cezasını ödemeli ve günahlarından arınmalıdır.

Türk masallarında ateşi kaybeden masal kahramanı ateşi aramaya çıkar. Ateşin sahibiyle karşılaşır ve onunla savaşır. Bu zorlu savaş sonucunda birçok şey kaybeder, çeşitli sınavlardan geçer, yer altına iner. Yer altına inen kahraman ateşten geçer, arınır. Ateşi geri kazanan kahraman artık eskisinden farklı, değişimini ve ergenlik sürecini tamamlamış, erk sahibi olmuş bir insandır. Yeryüzüne çıkınca evlenir, ülkenin padişahı olur ve tahta oturur. Ateşi elde eden kahraman kendi ocağını tüttürmüş ve ailesini kurmuş; birçok bedel ödedikten sonra ailenin ve toplum birliğinin ne kadar önemli olduğunun bilincine varmış bir insandır artık.

Yer altına inmek, ateşi kaybetmek veya söndürmek kişisel gelişim serüveni anlamını da içermektedir. Yalmavuz bir nevi bireyin içindeki ateş, şehvani duyguların sembolüdür. Belki kahraman hiç ülkesinden ayrılmamış, Yalmavuz'un peşine takılmamıştır. Belki de bu, kahramanın kendi iç yolculuğudur. Yer altına inmek kahramanın kendi bilinçaltındakilerle yüzleşmesi, içindeki kötülüklerle savaşması anlamına da gelir. Böylece birey/kahraman, içindeki kötülükleri yenerek benliğini tamamlar, topluma uyum sağlar, toplum içindeki görev ve sorumluluklarının bilincine varır. Böylece erginleşme süreci tamamlanmış olur.

3. Masalarda Yalmavuz ve Ateş

Yalmavuz gibi olağanüstü varlıkların yer aldığı masallar sihir masallarıdır. Sihir masalları Muvaffak Duranlı'nın da belirttiği gibi inanç unsuru barındıran masallardır. İçinde yaratıldığı toplumun inanç sisteminde yer alan pek çok unsur bu masalların içinde yer almaktadır. Bu masalların işlevlerinden biri, toplumun sahip olduğu temel yargıları topluma benimsetmektir (2010: 36-37).

Türk Mitolojisinde ateş Tanrı tarafından insanlara armağan edilmiştir. Tanrı ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğrettiği için ateş kutsal sayılmıştır. Armağan ettikten sonra Yeryüzündeki ilk ocağı Tanrı Ülgen'in kızları yakmıştır. Sonra da Od Ana'ya emanet etmiştir. Od Ana her bir ateşe ve ocağa birer tane İye (koruyucu ruh) göndermiştir. Od Ana dokuz ateş ırmağının kavşağında dokuz köşeli bakır evde yaşar. Evin ve ülkenin koruyuculuğunu simgeler. Kendi çocuğunu yediği söylenir. Od Ana, ocağı ve içindeki ateşi korur. Kırmızılar giymiş yaşlı bir kadındır. Kırık Baştı Kıs Ene, Odus Baştı Ot Ene olarak tanımlanır. Göğüsleri çok büyüktür. Ocak evin tam ortası ve kalbidir. Od Ana, genel olarak evlerdeki ve çadırlardaki ocakları ve ateşini korur. Her ocağa bir İye (koruyucu ruh) gönderir. Yedi oğlu vardır ve yedisi de Ateş Tanrısıdır (Seyidoğlu, 1992: 572; Öznülür, 2018:152). Yalmavuz Od Ana'dır.

Yalmavuz Türk dünyası masallarında ateşi elinde bulunduran bir varlıktır. Ateş

dikkatsizlik sonucu söner. Ateş; Yalmavuz, dev anası, cadı kadın veya yaşlı bir kadından alınır. Kadın ateşe karşılık insanların yiyeceklerini alır. Eğer doymazsa insanları yemeye başlar. “Zirek” (Yalçinkaya, 2018: 1853-1865) adlı Uygur masalında Yalmavuz insanları semirtip yer. “Zilli Tavşan” (Yalçinkaya, 2018: 1841-1853) adlı Uygur masalında ise Yalmavuz sihir ve büyü yaparak insanları kendi mekânına getirip yer. “Yalmağız” adlı masalda “Yalmavuz” insan yiyen bir kadındır. “Kılıç Kara” masalındaki Yalmağız; heybetli, yüzü buruşmuş, dudakları kurumuş, dişleri kürek gibi, tırnaklarında kan damlayan bir kadındır (Baydemir, 2013: 463-466;477-481). “Ayı İslam” (Yalçinkaya, 2018: 1363-1368) masalında ise Yalmavuz vermiş olduğu ateşin karşılığını almak ister. Masal kahramanı Ayı İslam onunla mücadele eder ve onun altı başını keser, Yalmavuz yedinci başıyla kaçıp yer altındaki mekânına iner. Ayı İslam yer altına inip Yalmavuz’un yedinci başını da keser. Burada Yalmavuz’un hem yer altında hem de yeryüzünde yaşayabildiği görülmektedir. “Küle Eşek” adlı Elazığ masalında kedi ateşi söndürür. Kız ateş almak için yola düşer. Kız devin mekânına gider. Devin on iki karısı vardır. Kadınlar kıza ateş verir. Bunu öğrenen dev kızın peşine düşer. Dev ateşe karşılık kızın parmağını emer. Üç gün üst üste emince kız sararıp solar. Kızın kardeşleri durumu öğrenirler ve devi öldürürler (Günay, 2011: 146-149).

Yalmavuz bazı Türk masalarında kan emici bir varlık olarak ortaya çıkar. “Ebulkasım” adlı Özbek masalında kedi ateşi söndürür. Kız ateş aramaya çıkar. Ateşin parıltısının olduğu yöne doğru ilerler ve burası Yalmavuz adlı koca-karının evidir. Yalmavuz ateşi kıza verir. Her gün kızın evine oturmaya gider. Kızın dizine başını koyup kızın kanını emmeye başlar. Ebulkasım, Yalmavuz’u yakalar. Yalmavuz’a kızı yutturur ve geri çıkartır. Kız eski haline geri döner (Fedakâr, 2011:405-410). “İyiliğe Kötülük” ateş söner, kız Calmavız’dan ateş alır. Calmavız kızın kanını emer. Calmavız yakalanır, sakat ve hasta olanları yutup çıkarır. Herkes iyileşir. Burada Calmavız yaşlı bir kadın olarak ortaya çıkar. “Dutan Batır” masalında da Yalmavuz insanları yutup çıkarır (Gültekin, 2013: 367). “Ercelalcan” adlı Özbek masalında kızın kedisi ateşi söndürür. Kız, yaşlı kadından ateş ister. Bu kadın Yalmağız’dır. Kadın ateşe karşılık her gün kıza bitlerini ayıklattırır. Kız yaşlı kadının bitlerini ayıklarken kadın onun kanını emer. Ercelalcan durumu fark eder ve Yalmağız’ı yakalar. Yalmağız’a sırasıyla kör ve topal olan arkadaşlarını yutturur ve geri çıkartır. Yalmağız’ın çıkardığı kör ve topal insanlar iyileşir. Kızı yutar ve çıkarır. Ercelalcan’ı da yutup çıkarır. Böylece herkes iyileşir (Baydemir, 2013: 771- 776). “Eygeli Batır” adlı Tatar masalında da kız ateşi söndürür. Ubırlı Kocakarından ateş alır. Ubırlı Kocakarı kızın kanını emer. Eygeli Batır kocakarını yakalar. Ubırlı Kocakarı elleri ve ayakları olmayan kör oğlanı ve kızı yutup çıkarır. Herkes iyileşir (Gültekin, 2013: 545-556).

Devler insanın baş edemediği doğa güçlerinin kişileştirilmesidir. İnsanların devlerle mücadelesi aslında onların doğaya karşı mücadelesinin bir sembolüdür (İnayet, 2007: 60). Dev, Türk sözlü kültüründe “Ateşin Sahibi” olarak yer alır. Yaşadığı mekânlar yer altı, dağlar, büyük mağaralar, kuyular ve su kaynaklarıdır (Beydilli, 2005: 168-170). “Çel” adlı Kosova Türk masalında dev, padişahın elmalarını çalar. Padişahın üç oğlu onu takip eder. Dev kuyuya girer. Padişahın en küçük oğlu Çel onun arkasından kuyuya iner. Devi öldürür. Kardeşleri tarafından kuyuda bırakılan Çel yer altında yaşamaya devam eder. Şehrin birinde suyun başını dokuz başlı bir dev tutmuştur. Kendisine genç kızlar verilirse suyu bırakacağını söyler. Kız dokuz başlı devi öldürür (Demir, 2019: 180-182). “Simurg” adlı Özbek masalında Yalmavuz yaşlı bir koca-karıdır. Avcının ava çıkan üç oğlunun avladıklarını yiyip bitirir. Küçük oğlan başını gövdesinden ayırır. Gövdeden ayrılan baş yuvarlanarak mağaraya doğru gider ve mağaranın içindeki delikten yer altına iner. Küçük çocuk yer altına iner. Yalmavuz’un canının nerede olduğunu kızdan öğrenir ve Yalmavuz’u öldürür (Fedakâr, 2011:361-364).

Türk dünyası masallarında Yalmavuz'a benzeyen varlıklar, Ubırlı Kocakarı, Mogus, Celbegen ve Abası'dır. Calmavız, Tatar masallarında kahramana kötülük eden bir varlıktır. Tatar masallarında "Calmavız" olarak adlandırılan bu varlık, "Ubırlı Kocakarı" ve ejderha ile benzer özelliklere sahiptir (Gültekin, 2013: 366). Saha/ Yakut masallarında Yalmavuz ile aynı özelliklere sahip olan olağanüstü varlık Mogus bazı masalarda ise Abası'dır. "Çaaçahaan" adlı masalda Mogus Ala Mogus adıyla geçer. Mogus masal kahramanı Çaaçahaan'ı yemek ister. Mogus "Lıbırda" masalında sekiz başlı bir dev olarak geçer. Saha masallarındaki Mogus erkektir. Bazı Saha masallarında insan yiyen bir diğer dev Abası'dır. Abası bazı masalarda kız bazı masalarda ise erkek olarak yer alır. "Çöpçöököön-Çöpçöököön" adlı masaldaki abası tek gözlü dev gibi gösterilmiştir. Saha masallarındaki Abası'lar sıradan tek gözlü devler değil, kötü ilahların ortak adıdır (Duranlı, 2010: 135-140). Altay masallarında en çok adı geçen olağanüstü varlık Celbegen'dir. Celbegen yedi başlı erkek bir devdir. Tıpkı insanlar gibi aile sahibidir. Onun karısı ve çocukları vardır. Masalarda Celbegen kahramanı yemek ister, ama başaramaz. "Ceti Baş Algan" adlı Altay masalında Celbegen ilk başlarda üç başlıymış. Başlardan birini yiyecek bulmak için, ikincisini konuşmak için, üçüncüsünü ise ağlamak ve gülmek için kullanırmış. O Erlik'e bağlıymış. Bir gün Erlik'ten dört baş istemiş. Erlik de ona dört baş vermiş böylece Celbegen yedi başlı olmuş. Celbegen; Ak-Pös Kuurçın, Özkül-Uul la Emey Aru, Başparak, Erte, Erke, Ergek Dep Karındaştar, Teke Bora Atka Mingen Tektemey, Celven, Üş Kıs, Üç Karındaş ve Undıçañ masallarında yer alır (Dilek, 2007: 145-146).

Yalmavuz genel itibariyle kadındır. Altay masallarındaki Celbegen (Dilek, 2007: 145-146) ve Saha masallarındaki Mogus erkektir. Bazı Saha masallarındaki Abası'ların bazıları kız bazı masallar ise erkek olarak yer alır (Duranlı, 2010: 135-140). "Musa ile Alti Başlı Div" adlı Kosava Türk masalında Musa'yı öldürmek isteyen altı başlı dev de erkektir (Demir, 2019: 264-265).

Sonuç

Geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk boyları masallarındaki ortaklık, benzerlik ve aynılık bu boyların ortak bir kültüre sahip olduklarının kanıtıdır. Farklı Türk lehçeleriyle yaratılmış olmasına rağmen bazı masalların iskelet yapısının tamamen aynı olması ortak bir geçmişin ve bilincin kanıtıdır. Değişen şartlara rağmen ortak bilinç ve kültürel bellek ortak ürünlerin yaratılmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına sebep olmuştur. Zaman zaman iyi olan kötüye, kötü olan iyiye evirilmiş olsa bile mitik dönemdeki inancın varlığını koruduğu görülmüştür. Yalmavuz kötüye evirilmiş bir varlık olarak varlığını korumuştur. Ateşin koruyucu iyesi olduğunu gösteren masalarda; ateşe, ocağa, aileye gereken önem verilmediği zaman ortaya çıkan ve cezalandıran öfkeli bir iye rolündedir. Bu rolü eski zamanlarda, ejderha ile benzer özellikler taşıdığı zamanlarda, yaratılan anlatılarda daha baskındır. Mitik devrin sonra erdiği, kadının geri plana itildiği, erkek egemenliğinin arttığı zamanlarda koruyuculuk vasfını kaybedip demonik bir varlığa dönüşerek anlatılarda yaşamaya devam etmiştir. Yerleşik hayata geçiş, tarım hayatının başlaması, tek Tanrılı inançların kabulü gibi birçok sebep kadın iye olan Yalmavuz'u kötü ruha evirmiştir. Ateşin koruyucu kadın iyesi olan Yalmavuz'un evirilmesini hızlandıran bir diğer olay ise kutsal metinlerde Adem'in Havva yüzünden Cennet'ten kovulduğu inancı da etkili olmuştur.

Ateş genellikle koruyucu, temizleyici, arındırıcı, bolluk ve bereket getirir. Ama kendisine gereken özen gösterilmediği zaman ise korkunç ve tehlikeli olabilir. Her ne kadar yaşamın kaynağı olsa da onun yok edici vasfı insanı her zaman ürkütmüştür. Bu yüzden insanoğlunun korkusu öfkeye dönüşmüştür. Hıncını ise ateşin koruyucusu olan Yalmavuz'dan almaya çalışmıştır.

Yalmavuz, yedi başlı ejderha ya da yedi başlı devdir. “Ateşin, ocağın, ailenin koruyucu iyesi iken neden öfkeleni? İnsanlar onu neden demonik bir varlığa dönüştürdü; Yalmavuz demonik bir varlık mı yoksa halen koruyucu bir iye mi?” sorularına geri dönülecek olursa; insanoğlu var olmak, kendisini korumak ve yiyeceklerini pişirmek için ateşe ihtiyaç duymuştur. Türk ve dünya mitolojisinde ateş Tanrı'nın elindeydi. Ateş, Tanrı'dan çalınıp insanoğluna verilmiştir. Tanrı'dan alınması onun ne kadar kutsal bir varlık olduğunu göstermektedir. Bu kutsal varlığın değeri bilinmeli ve bu emanet korunup kollanmalıdır. Kendisine gerekli özen gösterilmediği takdirde onun koruyucu iyesi öfkelenir ve insanoğlunun cezalandırır. Türk dünyasına ait masallar incelendiğinde ateşin koruyucu iyesi olduğu anlaşılan Yalmavuz'un kökeni ejderhaya dayanır. Yalmavuz, ejderha ve dev arasındaki geçiş noktasında yer alır. Daha sonra ise sihir büyü yapabilen cadiya dönüşerek masallarda yaşamaya devam etmiştir. Yalmavuz'un kutsal bir iye olduğunu gösteren bir diğer husus ise kan emmesi ve insan yemesidir. Tıpkı ejderha gibi insan yer. İnsan yiyiciliğın kökeni Tanrılara, iyi ve kötü ruhlara sunulan insan kurbanına dayanmaktadır. Doğa ile baş edemeyen insanoğlu zamanla doğaya hükmetmeye başlar. Doğayı kontrolü altına aldıktan sonra daha önce gazabından korunmak için kurban sunduğu ilahlardan korkmaz hale gelip onları önemsemez olmuştur. Hatta ellerindeki gücü alıp onları öldürmüştür. Yalmavuz eskiden Tanrıça, koruyucu iye iken, zamanla demonik bir varlığa dönüşmüş daha sonra ise tamamen sihir ve büyü yapabilen yaşlı bir kadına dönüştürülmüştür.

Masalların işlevi toplumu eğitmek, kültürel belleği korumak, değerleri ve kültürel birikimi nesilden nesile aktarmaktır. Başlangıçta ilahi, ateşin koruyucu kadın iyesi olan Yalmavuz zamanla gözden düşmüştür. Fakat kolektif bilinçte var olan bu iye masallarda farklı durumların sembolü olarak kullanılmıştır.

Ateş; aile ve ocakla yakın ilişki içindedir. Masallarda dikkatsizlik sonucu ateş söner ya da söndürülür. Ateş, Yalmavuz denen kadından alınır. Yalmavuz buna karşılık ateşi kaybedeni cezalandırır. Başlangıçta onun malını yer, sonra da onun canına kastetmeye çalışır. Burada verilmek istenen mesaj, ateşi koru, ocağın köreltme. Ailesi olmayan, ocağı körelmiş biri topluma fayda sağlayamaz. Aile yoksa devlet de olmaz. Bu yüzden toplumda kadına düşen görev ateşe yani aileye gereken özeni göstermek, kocaya düşen ise aileyi koruyup kollamak ve yok olmasını engellemektir. Ateşin sönmesi, bütün toplumun zarar görmesine sebep olur.

Yalmavuz'un sembolik ifadelerinden biri de erginleşme sürecidir. Masal kahramanı içindeki ateşi nasıl kontrol edebileceğini bilemez ve onunla mücadele eder. İçindeki bu ateşin sembolü Yalmavuz'dur. Kahraman Yalmavuz'un peşine düşer, yolda çeşitli zorluklarla karşılaşır, onlarla savaşmayı öğrenir. Erginleşme sürecini tamamlamak için ateşin peşinden yer altına iner. Bilinçaltındakilerle savaşır. Yer altında Yalmavuz'u öldürür. Olgunlaşma sürecini tamamlamış, erk sahibi olan bir birey olarak yeryüzüne çıkar. Evlenir, aile ve ocak sahibi olur. Tahta geçip ülkesini korur. Ateşle sınınamak, pişmek olgunlaşmak anlamına gelir.

Ateş kontrol altına alınırsa zarardan çok fayda sağlar. Bazı masalarda kahraman Yalmavuz'u yakalar. Yalmavuz'a; kör, topal, hasta olan insanları yutturur. Yalmavuz yuttuklarını tekrar çıkarır ve çıkardığı herkes iyileşir. Daha sonra kahraman kendisini de yutmasını ister. Yalmavuz kahramanı yutup çıkarır. Kahramanın bütün yaraları iyileşir ve kahraman eskisinden daha güçlü birine dönüşür. Burada verilmek istenen mesaj eğer içinizdeki ateşi kontrol altına alırsanız o ateş sizi güçlendirir, kontrol altına alamadığınız ateş ise sizi yok eder.

Sonuç olarak demonik olan Yalmavuz değil, insanoğlunun kendi içindeki duygularıdır. Yalmavuz ise bunun bir sembolüdür. Öfkelenen Yalmavuz değil, içimizdeki ateştir.

Yalmavuz insanoğlunun yolculuğunda onları eğiten bir varlık, kendini feda etmiş koruyucu bir iyedir.

Kaynakça

- BAYAT, Fuzuli. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı- Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler- İyeler ve Demonoloji)*. C.2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYDEMİR, Hüseyin. (2013). *Özbek Halk Masalları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- BEYDİLİ, Celal. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- COHEN, Percy Saul. (2010). "Mit Kuramları", *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Çev.: Evrim Ölçer Özünel), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÇORUHLU, Yaşar. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DEMİR, Gonca Kuzay. (2019). *Kosova Türk Masalları*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- DİLEK, İbrahim. (2007). "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler". *Bilig*, S. 43, s. 33-54.
- DİLEK, İbrahim. (2007). *Altay Masalları*. Bursa: Alp Yayınevi.
- DURANLI, Muvaffak. (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- EKİCİ, Metin. (2005). "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış". *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbbası.
- ESİN, Emel. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- FEDAKÂR, Selami. (2011). *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. İzmir: Egetan Basın Yayın.
- GÜLTEKİN, Mustafa. (2013). *Kazan Tatar Masalları (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- TÜRKEŞ GÜNAY, Umay. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- HARVA, Uno. (2015), *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev.: Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İNAYET, Alimcan (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- KIRCI, Emine. (1998). "Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*.
- ÖZNÜLÜER, Hüseyin. (2018). "Günümüzde Türk Mitolojisinin Bilinmezliği ve Sebepleri". *The Journal of Academic Social Science*. S. 67, s. 142-158.
- RADLOFF, Wilhelm. (1994). *Sibirya'dan*. C. 1. (Çev.: Ahmet Temir), Ankara: Maarif Basımevi.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (1992). "Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile". *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- YALÇINKAYA, Fatoş. (2015). "Türk Dünyası Atasözlerinde 'Ateş'". *Turkish Studies*. S. 10/16, s. 1169-1184.

YALÇINKAYA, Fatoş. (2018). *Uygur Sihir Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

YAYAN, Gonca. (2017). "Türk Mitolojisinde Yer Alan Motif ve Sembollerin Mehmet Sağ'ın Eserine Yansımaları" *JASSS*, S. 64, s. 101-118.

YAZIR, E. H. (y.y). *Kur'ân-ı Kerîm ve Meali*. (Yayına Haz.: Düccane Cündioğlu), İslamoğlu Yayıncılık A. Ş.